

Vaszilij Kosztyerin prózája elé

Ha misztikus hajlamaink lennének, akár szimbólumértékűnek is tekinthetnénk a tényt, hogy Valerij Lepahin, alias Vaszilij Kosztyerin éppen 70 évvel ezelőtt, március 15-én született. A sors úgy rendelkezett, hogy világra jötteinek helyszíné Oroszország, szellemi kibontakozásának földrajzi tere pedig Magyarország legyen. Vipovótól Szegedig hosszú, több mint kétezer kilométeres út vezet. A lelki-szellemi utak azonban, mint tudjuk, nem kilométerekben mérhetők. A harmincas éveinek elején járó, egy hazájától távol eső városban második otthonra találó értelmiségi a 70-es évek Magyarországon sem volt könnyű helyzetben. Igaz, e korszak „szűk levegője” közel sem fojtogatta úgy a „külső” és „belső” szabadságra vágó fiatalembert, mint a Breznyev-korszak „érett szocializmusa”. Nagyfokú elszántság és kitartás kellett hozzá, hogy nem csak a magánéletben, de a magyar valóságban is megtalálja a helyét, s úgy tudja kamatoztatni az otthonról hozottakat, hogy azok egy más kultúra közegében is elevenen haszanak.

Valerij Lepahin kettős kötődése egész életpályáját meghatározza. Egyetemi oktatóként és kutatóként mindvégig az orosz kultúra ihletett tolmácsolója, irodalomtörténész, elismert ikonológus. Az eltelt évtizedek alatt tizennyolc könyve (köztük *Az orosz kultúra ikonarcúsága; Az ikon funkciói. Az ikon szerepe az egyházi, társadalmi életben és a mindennapokban; Ikon és ikonikusság*), valamint kétszáznál több tanulmánya (angol, bolgár, francia, horvát, magyar, orosz, szerb, ukrán nyelven) jelent meg.

Azt azonban csak a „beavatottak” tudják, hogy Valerij Lepahin irodalmi érzéke és érzékenysége más szinten is érvényesül: prózát és verset ír, nagyapja nevét „kölcsönvéve”, Vaszilij Kosztyerinként. A szépirodalom kínálta fiktív világban megszólaló szerző ugyanabból a szellemi bázisból merít, mely tudományos munkásságát is megalapozta. Írásaiban megelevenednek a régi korok történései, csakúgy, mint a saját, személyes élményeivel átszőtt közelmúlt.

Ez utóbbira példa az itt közölt néhány írás, egy nagyobb lélegzetű ciklus válogatott darabjai. A magyar olvasónak talán meglepő, hogy a Lenin-emlékművek különös sorsa adja e szövegek vezérmotívumát. Aki azonban valamennyire is tájékozott Oroszország 20. századi történelmében, tudja, hogy a „vezér-kultusz” mennyire formálta és deformálta a „szovjet ember” tudatát, miként ivódott bele gondolataiba és gyakorlati életébe a maga kíméletlen jelenvalóságával. Az ideológiai manipuláció legplasztikusabb megjelenítői azok a képek, festmények, szobrok és egyéb „műalkotások”, melyekkel körbevették az emberek mindennapjait, akik akarva akaratlanul is részesültek a vezér „kisugárzásából”. A politikai propaganda technikái között kiemelt szerepet kap a vizuális élményt kiváltó, ideológiai tartalmat közvetítő tárgyiasság. Nem csak a könyvek, újságok, brosrák adtak „gondolkodási kényszerzubbonyt” (A. Szolzsenyicin) a kor emberére, de a látvány ereje is hatásosnak bizonyult. Elég, ha csak a moszkvai metró különleges kivitelezésére gondolunk, ahol az állomások mozaikjai, szobrai, és egyéb díszítőelemei – a szocialista realizmus előírásainak megfelelően – e korszak szimbólumrendszerének felhasználásával, Sztálin figurája mellett több helyen is megjelenítik az „iránymutató” Lenint. „A sztálini időszak metrója először is nem közönséges közlekedési eszköz volt, hanem a kommunista jövő igazi városának tervezete. A sztálini időszakban épült metrómegálló pompás palotaszerű művészi kivitelezése csakis azzal magyarázható, hogy e

létesítményeknek az égi és a föld alatti birodalom között kellett közvetíteniük. Akkoriban egyetlen más építmény sem volt olyan remekül kivitelezve, mint a metróállomások. A sztálini éra bennük találta meg önnön lényegének konzekvens kifejeződését.”¹ A föld alá süllyesztett utópikus világ ellenpárja az a számos konkrét létesítményben, valamint épület- és emlékmű-tervben megmutatkozó városkép, mely Moszkvának, az új szovjet birodalom központjának új arculatot, ezzel együtt határozott ideológiai tartalmat is hivatott kölcsönözni. A történelmi és politikai események függvényében számos metamorfózist megélt „objektumok” közül a Megváltó Krisztus-székesegyház sorsa a legszimptomatikusabb. Az 1883-ban felszentelt templomot, melyet több évtizeden keresztül építettek a napóleoni háborúban aratott orosz győzelem emlékére, Sztálin 1931-ben felrobbantatta. Ennek helyén épült volna fel a Szovjetek Palotája, aminek a tetejére egy 100 méter magas Lenin-szobrot tervezetek. Az építkezés a II. világháború kitörése miatt meghiúsult, de a kiásott óriási alapgyűrű a Hruscsov-korszakban Moszkva legnagyobb szabadtéri uszodájának adott helyet. A templomot végül a kilencvenes években újjáépítették.

Nem kevésbé szimbólum-értékű a Lenin-mauzóleum története, s ezzel együtt a vezér be- és újrabalzsamozásának valós tényekre, valamint feltételezésekre és híresztelésekre alapuló históriája. Az eredetileg tölgyfából készült mauzóleumot, egy hosszú, piramisszerű építményt 1924. január 27-én, alig egy héttel Lenin halála után nyitották meg, s 1930-ra fejezték be a gránitból és labradorkőből készült, ma is álló mauzóleum építési munkálatait. „A Lenin-mauzóleum kezdetűl fogva az egyiptomi piramis és a British Museum egyfajta keveréke. Lenin múmiáját a mauzóleum nevezetű piramisban tisztelik és őrzik, ugyanakkor Lenin teste a mauzóleum nevezetű múzeumban ki is van állítva. Mi több, egészen biztos, hogy a modern múzeum történetének egyik legsikeresebb kiállításáról van szó. Aki már járt Moszkvában, tudja, hogy a Vörös téren rendszerint hosszú embersorokat lehet látni, mindenki a mauzóleumba igyekszik bejutni. Az államilag szervezett kirándulások útvonala rutinszerűen ide vezet. De nem lehet csupán ezzel magyarázni a mauzóleum előtti tolongást. Lenin múmiája valamiféle büvkörrel rendelkezik, ami spontán is hat az emberekre. A kiállított, muzealizált múmia valamiképpen szakralizálódott. A muzealizálás által nem lehet maradéktalanul kiiktatni a misztériumot.”² Ily módon a test megőrzésének „misztériuma” paradox módon kapcsolja egybe a kommunista vezér halhatatlanná tételének időnként már-már horrorisztikusnak tűnő tudományos kísérleteit a királytemetések régi hagyományával, s az évszázadokra visszanyúló orosz ortodox gyakorlattal. „Leninnel kapcsolatban a politikai testhez fűződő ősi elképzelések keltek életre. A felravatalozáskor közzétett központi bizottsági kiáltvány így fogalmazta ezt meg: ‘Lenin él pártunk minden egyes tagjának lelkében. Pártunk minden egyes tagja egy darabka Leninből. Egész kommunista családunk /.../ Lenin kollektív megtestesülése.’ Tehát ahogy korábban a király a ‘corpus politicus’ megtestesülése, s teste ilyen módon halhatatlan, Lenin is az élő politikai test szimbólumaként él: ‘Dignitas non moritur’.”³

Az 1930-as évektől kezdődően a tárgyiasított vezér-kultuszban a „lenini örökség” is átértelmeződik, tudatosan erősítve az eleven Sztálin és a halott Lenin közötti különbséget. E tekintetben reprezentatívak azok a többnyire monumentális festmények, melyek valamely ki-

¹ Boris Groys: A földalatti mint utópia // *Az utópia természetrajza*. Bp., 1997. 39.

² Boris Groys: Lenin és Lincoln // *Uő. Az utópia természetrajza*. Bp., 1997. 7.

³ Sinkó Katalin: A politika rítusai: emlékműállítás, szobordöntés // *A művészet katonái. Sztálinizmus és kultúra*. Bp., 1992. 74.

vételes politikai eseményt, leginkább pártkongresszust ábrázolnak. Ezek központi figuráját, Sztálint, a fény-árnyék hatás mesteri alkalmazása révén sajátos „dicsfény” övezi, míg Lenin a „háttérben”, leginkább jellegtelen, acélszürke szobor formájában részese a nagyszabású megjelenetnek.

A városok közterein elhelyezett Lenin-emlékművek azonban különös életet élnek. Hol így, hol úgy, de kapcsolatba lépnek az eleven világgal, a hétköznapok emberével, aki nem feltétlenül esztétikai szempontból ítéli meg azokat, hanem egy ideológia, egyfajta szemléletmód közvetítőjének tekinti őket. Kultusz-szobrokként funkcionálnak, melyek a szocialista „retorikát” a tárgyiasság szintjén is reprezentálják. „Az októberi forradalom után mind Pétervárot, mind Moszkvában eltüntették vagy lerombolták a cári emlékszobrokat, s hozzákezdték egy ’hősgaléria’ kialakításához, melyet az új univerzalizmus: a proletár internacionalizmus hőseinek szenteltek.”⁴A történelmi események viharának többnyire ezek az emlékművek is áldozatul esnek: ledöntik, átépítik, átalakítják, vagy éppen helyettesítik őket. A „hely szelleme” azonban sokáig, akár évtizedekig is kísért – más és más alakot öltve. A lecserélt, átfestett, torzóban maradt Leninek továbbra is részei annak a világnak, ahol egykor egy politikai rendszer archetipikus mintáját jelentették, mára azonban átértelmeződtek, „szakrális” jellegük végképp erejét veszítette, s váltak a rendszerváltást megelőző idők szánalmasan eltorzult romjaivá.

Valerij Lepahin valós és fiktív történetei, anekdotái mögött azonban kirajzolódik e szöveg-fűzér alkotójának portréja is: egy értelmiségié, aki ifjúkorában szembesült hazája történelmének hol heroikus, hol tragikus eseményeivel, majd ezek – gyakran ambivalens – továbbélésével a jelen nemzedékének tudatában, élményeiben. A szerző megéli a mások által elbeszélte történeteket, melyek az ő sztorijai is egyben. Mind a természetes orosz közeg líraian árnyalt leírásában, a nosztalgikusan felidézett emlékképekben, mind a vaskos humor és kegyetlen irónia fűszerezte, nemegyszer morbid történetekben maga az elbeszélő is jelen van, mintegy provokálva e sztorik megszületését és kibontakozását. Ezekben az írásokban a Lenin-emlékművek egy letűnt kor groteszk relikviái, melyek azonban az emberi emlékezet útvesztőiben mind a mai napig felbukkannak, s jelzésértékűek arra nézve, hogy mégsem olyan egyszerű „a múltat végképp eltörölni”.

Bagi Ibolya

---

⁴ Uo.